

บทที่ 6

ราชสงครามกับการปกครองระบอบราชาธิปไตย

รายการการเรียนรู้การสอนบทที่ 6

1. บททั่วไป
2. หลักการที่เรียกว่าราชสงคราม
3. ราชสงครามที่ชื่อว่าอัสสัมชะ
4. ราชสงครามที่ชื่อว่าบุรีสมชะ
5. ราชสงครามที่ชื่อว่าสัมมาปาสะ
6. ราชสงครามที่ชื่อว่าชเปยยะ
7. ราชสงครามที่ชื่อว่านิรัคคพะ

จุดมุ่งหมายของบทที่ 6

1. อธิบายได้ว่าราชสงครามจำเป็นต่อพระราชาอย่างไร
2. อธิบายได้ว่าหลักการที่เรียกว่า ราชสงครามคืออะไร
3. อธิบายได้ว่าทำอย่างไรจึงเรียกว่า อัสสัมชะ
4. อธิบายได้ว่าทำอย่างไรจึงเรียกว่า บุรีสมชะ
5. อธิบายได้ว่าทำอย่างไรจึงเรียกว่า สัมมาปาสะ
6. อธิบายได้ว่าทำอย่างไรจึงเรียกว่า ชเปยยะ
7. อธิบายได้ว่าทำอย่างไรจึงเรียกว่า นิรัคคพะ

บทที่ 6

ราชสงครามกับการปกครองระบอบราชาธิปไตย

6.1 บททั่วไป

พระเจ้าแผ่นดินนอกจากจะต้องทรงประพฤติในทศพิธราชธรรมและบำเพ็ญจักกวัตติวัตร 5 ประการแล้ว พระพุทธองค์ยังได้วางข้อบัญญัติที่เรียกว่าราชสังคหวัตถุ ซึ่งแปลว่า หลักการยึดเหนี่ยวน้ำใจของพระราชา หรือที่ใช้ชื่อในหัวเรื่องว่า ราชสงครามอีกส่วนหนึ่ง

ที่ราชสงครามที่เป็นข้อปฏิบัติของพระราชาเหล่านี้ เป็นเรื่องเกี่ยวเนื่องกับการปกครอง กล่าวคือ ระบบการปกครองที่จะอำนวยความสะดวกให้ประชาชนได้ทั่วถึงนั้น จะต้องมีเครื่องมือที่ช่วยเหลือในการปกครอง ในสมัยโบราณผ้าเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในการปกครอง ผ้าเป็นสัตว์ที่วิ่งเร็ว ดังนั้น พระเจ้าแผ่นดินทั่วไปจึงจัดกองทัพม้าขึ้นมา เป็นหน่วยรบเรียกว่ากองพลม้า เป็นหนึ่งในสี่ของสี่กองพล คือ กองพลช้าง กองพลม้า กองพลรถ และกองพลเดินเท้า ทั้งสี่กองพลนี้รวมเป็นหนึ่งกองทัพ ซึ่งใช้กันอยู่ในสมัยโบราณ

นอกจากใช้ม้าเป็นกองทัพแล้ว ม้ายังใช้ในการส่งข่าวสารได้รวดเร็วอีกด้วย การข่าวสารเป็นประโยชน์ในการปกครองมาก ตัวอย่างเช่น ถ้ามีเหตุเดือดร้อนเกิดขึ้นแก่ประชาชนในท้องที่ห่างไกลเมืองหลวง ถ้ามีม้าส่งข่าวสารให้พระราชาทราบ พระราชาจะได้ทำการกำจัดได้อย่างฉับพลัน ความเดือดร้อนของราษฎรก็จะถูกกำจัดไปอย่างฉับพลันด้วย ดังนั้น จึงกล่าวว่า ม้าเป็นเครื่องมือการปกครองที่มีประสิทธิภาพอย่างหนึ่ง

การปกครองนั้น จุดมุ่งหมายสำคัญอยู่ที่ประชาชน ถ้าประชาชนมีความรักพระเจ้าแผ่นดิน ก็จะทำให้ความร่วมมือในการปกครอง การปกครองที่มีประชาชนร่วมมือ พระเจ้าแผ่นดินย่อมจะประสบความสำเร็จในการปกครอง การประสบความสำเร็จในการปกครองก็คือ ประชาชนทุกหมู่เหล่ามีความสุข ดังนั้น การที่พระเจ้าแผ่นดินมุ่งหวังที่จะให้การปกครองประสบความสำเร็จ พระเจ้าแผ่นดินจะต้องมีวิธีการเกลี้ยกล่อมชาวประชาให้ยอมรับนับถือในองค์พระเจ้าแผ่นดิน

เมื่อชาวประชายอมรับนับถือ หรือมีศรัทธาในพระเจ้าแผ่นดินแล้ว ความสำเร็จในชั้นตอนการปกครองอื่น ๆ ก็จะมา

อนึ่ง คนเรานั้น ถ้าคิดจะไปเกลี้ยกล่อมใครให้เขายอมรับนับถือ ชั้นแรกคนเกลี้ยกล่อมจะต้องเป็นคนที่มีเสน่ห์ในตัวเป็นขั้นต้นก่อน เสน่ห์ขั้นต้นก็คือความประพฤติดี ความประพฤติดีที่ทุกคนยอมรับ จะทำให้เป็นผู้ที่คนอื่นเคารพ เมื่อเคารพแล้วเขาก็ยอมรับฟัง ตรงกันข้ามคนที่เป็นผู้ปกครอง ถ้าประพฤติไม่ดีก็คนอื่นไม่เคารพ ประชาชนก็จะไม่เคารพ เมื่อไม่เคารพก็จะไม่ยอมรับฟังคำพูดของผู้ปกครองนั้น ๆ เมื่อผู้ผู้ได้การปกครองไม่ยอมรับในน้ำคำของผู้ปกครอง ผู้ปกครองก็จะไม่มีเสน่ห์ที่จะเป็นต้นเหตุก่อให้เกิดความร่วมมือ ดังนั้น เมื่อหวังความร่วมมือจากประชาชน ผู้ปกครอง คือ พระเจ้าแผ่นดิน จะต้องมีความประพฤติดี เป็นบ่วงคล้องใจชาวประชา นอกจากมีความประพฤติดีแล้ว พระเจ้าแผ่นดินจะต้องมีพระวาจาเป็นที่ศุติชมคนฟังด้วย คนจึงจะมีความประทับใจในองค์พระเจ้าแผ่นดิน ตรงกันข้าม ถ้าพระเจ้าแผ่นดินมีพระวาจาไม่ถูกใจของประชาชน ความประทับใจก็ไม่มี เมื่อไม่มีความประทับใจ ความร่วมมือร่วมใจเพื่อช่วยเหลือการปกครองของพระเจ้าแผ่นดิน ก็ไม่มี เมื่อประชาชนไม่ร่วมมือในการปกครองหรือร่วมมือเล็กน้อย ความสงบสุขก็จะมีไม่ค่อยจะมี หรือมีอยู่บ้างก็ไม่ทั่วถึง คนมีอันจะกินจะมั่งมีศรีสุข ส่วนคนจนจะถูกเบียดเบียน ทั้งจากทางคนของพระเจ้าแผ่นดิน และจากโจรผู้ร้าย ดังนั้น การที่พระเจ้าแผ่นดินจะปกครองบ้านเมืองให้ประชาชนอยู่สุขได้จะต้องมีข้อปฏิบัติที่ท่านเรียกว่าราช-สงเคราะห์ 5 ประการคือ

1. อัสสเมธะ มีพระปรีชาในการบำรุงม้า เป็นต้น
2. ปุริสเมธะ มีพระปรีชาในการเกลี้ยกล่อมคน
3. สัมมาปาสะ มีพระอภัยาศัยเหมือนบ่วงคล้องใจคน
4. วาชเปยยะ มีพระวาจาเป็นที่ศุติชม
5. นิรัคคพะ ปกครองบ้านเมืองโดยไม่มีลิ้มสลัก¹

¹ความจริงราชสังคหวัตถุมี 4 ประการ แต่ในพจนานุกรมคติการรถกษัตริย์ สุตตนิบาต ท่านเพิ่มนิรัคคพะเข้าไปอีกข้อหนึ่งเป็น 5 ประการ และท่านเรียกว่า การบูชาผู้ของพระราชา 5 ประการ

6.2 อัสสเมธะ มีพระปรีชาในการบำรุงม้า เป็นต้น

โดยความหมายของศัพท์ อัสสเม แปลว่า ม้า เมธะ แปลว่า ฉลาด รวมอัสสเมธะ แปลว่า ฉลาดในเรื่องม้า ความจริงมิใช่จะให้บำรุงเฉพาะม้า แต่ให้บำรุงสัตว์อื่นคือ ช้าง โค เป็นต้นด้วย แต่ยกม้าเป็นประธาน พระจริยวัตรข้อนี้ เป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งในการปกครอง เพราะพาทนะ เป็นต้นว่าช้างม้าและโค ใช้สำหรับการปกครองบ้านเมือง เมืองไหนมีช้างที่พิการ หรือมีช้างอ่อนแอ เมื่อใช้ช้างอย่างนั้นทำสงคราม คงจะรบสู้เขาไม่ได้ เมืองไหนมีม้าที่ไม่มีฝีเท้า วิ่งไม่เร็ว เวลาพระราชการทวน เมื่อใช้ม้าประเภทนั้น ชาวทวนก็จะเป็นข่าวล่า เมื่อเป็นข่าวล่าก็ไม่ทันต่อการแก้ไขสถานการณ์ เมืองไหนมีโคที่อ่อนแอ เมื่อใช้โคนั้นไถนา ก็ได้ข้าวไม่มาก หรือริศมจากแม่โคที่ไม่สมบูรณ์นั้นนำมาจากโคเช่นนั้น ย่อมได้รสและประโยชน์ไม่ดี ในทางตรงกันข้าม ถ้าสัตว์พาทนะที่สมบูรณ์ ย่อมเป็นประโยชน์ต่อการใช้สอย กล่าวคือ ถ้ามีช้างที่สมบูรณ์แข็งแรง ย่อมจะมีความสนใจในการทำสงคราม เมื่อมีม้าที่วิ่งเร็ว แข็งแรง อุตุนต่อการเดินทาง เมื่อมีราชการทวนที่ต้องแก้ไขให้ทันท่วงที การใช้ม้าฝีเท้าเร็วย่อมจะทันต่อเหตุการณ์ ถ้ามีโคหรือแม่โคที่แข็งแรง เมื่อใช้โคไถนาก็จะได้น้ำที่ปลูกข้าวมาก หรือถ้าริศมจากแม่โคที่สมบูรณ์ ก็จะได้ น้ำนมที่สมบูรณ์ ชาวเมืองที่ค้ำนมที่สมบูรณ์ ก็จะมีกำลังสมบูรณ์ เมื่อชาวเมืองทุกคนมีกำลังสมบูรณ์ ก็จะพลอยให้บ้านเมืองมีกำลังในด้านการปกครอง มีกำลังในด้านการพัฒนาประเทศ เป็นต้น

เพราะเหตุผลสืบเนื่องดังกล่าวมานี้ เหตุข้อแรกของความเจริญรุ่งเรืองของประเทศ ในสมัยโบราณ จึงอยู่ที่การบำรุงช้างม้า เป็นต้นให้มีกำลัง ในฐานะที่เป็นผู้ปกครองแผ่นดิน พระเจ้าแผ่นดินจึงต้องรับผิดชอบในการดูแลพาทนะ โดยทางปฏิบัติแล้ว พระเจ้าแผ่นดินไม่จำเป็นจะต้องไปดูแลด้วยพระองค์เอง เพียงใช้ให้ข้าราชการมีเลี้ยงดูเท่านั้น ตามว่า เมื่อพระเจ้าแผ่นดินเพียงใช้ให้คนเลี้ยงดูช้างม้าเท่านั้น โฉนดต้องใช้คำว่า มีพระปรีชาในการบำรุงม้า เป็นต้นด้วยแล้ว ตอบว่าที่ต้องใช้คำว่ามีพระปรีชาในการบำรุงม้า ก็เพราะว่าในฐานะที่เป็นผู้ปกครองนั้น จะใช้ใครให้ไปทำหน้าที่อะไร พระเจ้าแผ่นดินจะต้องพิจารณาด้วยว่า คนคนนั้นเหมาะแก่งานนี้หรือไม่ การเลือกคนมาทำให้เหมาะแก่งาน ย่อมจะทำให้ได้ราชการ แต่ถ้าใช้คนไม่เหมาะแก่ราชการ งานก็ไม่สำเร็จเสียหายต่อราชการ เพราะพระราชชาติต้องใช้คนให้เหมาะในการบำรุงช้างม้า พาทนะนั่นเอง พระพุทธองค์จึงใช้คำว่า พระราชาต้องมีพระปรีชาในการบำรุงม้า เป็นต้น

ความจริงคำว่า อัสนิมะขี้ ความหมายเดิมมิได้หมายถึง การบำรุงม้าตามที่กล่าวมาข้างบน แต่หมายถึง การทำพิธีประกาศความเป็นจักรพรรดิของพระเจ้าแผ่นดิน ผู้บารณาจะขยายดินแดน ตามคติประเพณีของศาสนาพราหมณ์ กล่าวคือ ในสมัยโบราณประเทศอินเดียพระเจ้าแผ่นดินแต่ละประเทศ จะมีที่ปรึกษาประจำพระองค์อยู่ตำแหน่งหนึ่ง เรียกว่า บุโรหิต อำมาตย์ ตำแหน่งนี้ มีหน้าที่ให้คำปรึกษาหรือแนะนำการปกครองแก่พระเจ้าแผ่นดิน ผู้จะดำรงตำแหน่งนี้พระเจ้าแผ่นดินจะต้องเลือกจากผู้จบการศึกษาในคัมภีร์พระเวท

คัมภีร์พระเวท เป็นคัมภีร์ทางศาสนาพราหมณ์ และในคัมภีร์พระเวทนั้น จะมีคำสอนในการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมที่ควรต่าง ๆ แม้แต่ในหน้าที่ของพระเจ้าแผ่นดิน จะต้องดำเนินไปอย่างไร คัมภีร์พระเวทก็กล่าวไว้ โดยที่สรุปแม้พระเจ้าแผ่นดินองค์ใดบารณาจะเป็นพระเจ้าจักรพรรดิในคัมภีร์พระเวทก็กล่าวไว้เช่นกัน ซึ่งเมื่อท่านบุโรหิตศึกษามาแบบนี้ จึงจำเป็นอยู่เองที่จะต้องแนะนำการประกาศความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิตามพิธีที่ได้ศึกษามา ท่านบุโรหิตแนะนำพิธีประกาศความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิอย่างไร ท่านบุโรหิตแนะนำการประกาศการเป็นพระเจ้าจักรพรรดิว่า จะต้องคัดเลือกม้าที่ได้ลักษณะตามตำรา ม้าที่คัดเลือกแล้วจะได้นามว่าม้าอุปการ ในขณะเดียวกัน พระราชาผู้จะทำพิธีนี้จะต้องกระเตรียมกองทัพไว้พร้อม เมื่อได้ฤกษ์แล้ว พระราชาองค์นั้นจะทำพิธีปล่อยม้าอุปการพร้อมมีกองทัพตามไปด้วย เมื่อม้าอุปการผ่านเมืองใด ถ้าพระเจ้าแผ่นดินในเมืองนั้น ต้องการจะต่อสู้กับผู้จะประกาศความเป็นจักรพรรดิ จะต้องจับมันไว้ เมื่อม้าอุปการถูกจับกองทัพที่ตามไปจะทำสงครามกับกองทัพของเมืองนั้นทันที ถ้ากองทัพเจ้าถิ่นแพ้ก็ต้องยอมรับความเป็นจักรพรรดิของพระราชาผู้เป็นเจ้าของม้าอุปการ แต่ถ้ากองทัพที่ตามม้าอุปการไปแพ้สงคราม ก็ต้องเป็นอันเลิกล้มการทำพิธีอัสนิมะขี้ เหตุผลที่ต้องเลิกก็บอกอยู่ในตัวแล้วว่า เป็นใหญ่ไม่ได้แล้ว เพราะถูกปราบเสียแต่ต้น ท่านเองเดียวกันถ้าม้าอุปการผ่านเมืองใด และถ้าเมืองนั้นไม่มีกำลังพอ ก็ไม่ควรไปแตะต้องม้าอุปการต้องปล่อยให้ม้าผ่านไป และทำการต้อนรับกองทัพที่ตามมานั้นอย่างดี การทำอย่างนี้ก็เท่ากับยอมรับความเป็นจักรพรรดิของเจ้าของม้าอุปการนั่นเอง

เมื่อม้าอุปการผ่านเมืองต่าง ๆ ทุกทิศโดยปราศจากผู้ขัดขืนแล้ว ก็นำม้าอุปการตัวนั้นมาทำการฆ่าบูชาผู้เมืองหลวง เมื่อทำพิธีฆ่าม้าอุปการบูชาผู้เสร็จแล้ว ก็ถือว่าพระราชาพระองค์นั้นเป็นพระเจ้าจักรพรรดิแล้ว

พิธีการดังกล่าวเราจะพบว่า เป็นพิธีที่ลอกเลียน ไปจากการประกาศความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิตามที่ได้อีกแล้วในบทที่สาม กล่าวคือ ในการประกาศความเป็นจักรพรรดิที่กล่าวมาแล้วนั้น พระเจ้าจักรพรรดิผู้มีบุญญาธิการจะเสด็จไปทางอากาศพร้อมกองทัพ ด้วยอำนาจของจักรแก้ว ซึ่งเป็นจักรรัตนะคู่บุญเมื่อกองทัพเหาะไปถึงประเทศใด ประเทศเหล่านั้นจะยอมอยู่ให้อำนาจของพระเจ้าจักรพรรดิ ตามรายละเอียดที่ได้กล่าวมาแล้ว ต่อมาผู้ที่จะเป็นพระเจ้าจักรพรรดิด้วยบารมีของจักรแก้วไม่มีแล้ว ทางผู้นำศาสนาพราหมณ์ จึงสร้างพิธีประกาศความเป็นจักรพรรดิแบบมนุษย์โดยใช้ชื่อว่าอัศวเมธ คือ ใช้ม้าแทนจักรแก้ว ส่วนกองทัพก็เดินเท้าตามมัวไป ไม่เหมือนพระเจ้าจักรพรรดิจริง ๆ ที่พระองค์ท่านพร้อมกองทัพเหาะไปทางอากาศ

จะอย่างไรก็ตาม พิธีการที่ศาสนาพราหมณ์กำหนดให้ทำการล่าม้าอุปการนั้น เป็นพิธีที่พระพุทธองค์รับไม่ได้ ทั้งนี้ เมื่อพระพุทธองค์ต้องการจะเปลี่ยนจากพิธีที่โหดร้ายมาเป็นพิธีราชานุเคราะห์หรือราชสงเคราะห์ จึงกำหนดเป็นข้อหนึ่งของราชสงเคราะห์ว่า พระเจ้าแผ่นดินจะต้องมีพระบริชาในการบำรุงเลี้ยงม้า เป็นต้น ทั้งนี้ เพื่อประโยชน์แก่ทางราชการในการที่มีช้างม้าอ้วนพีมารับใช้ อีกทั้งเป็นการป้องกันผลเสียอันเกิดจากการบำรุงเลี้ยงช้างม้าไม่ดีไปในตัวด้วย เพื่อชี้ให้เห็นตัวอย่างของการบำรุงเลี้ยงช้างม้าที่ไม่ดี จึงขอยกเรื่องการเลี้ยงช้างที่ปรากฏในพงศาวดารเมืองเหนือ จนสร้างความเดือดร้อนหลายฝ่ายมาศึกษาเป็นแนวคิดต่อไป

เมื่อเจ้าชายอินทรวชิยานนท์ ได้ปกครองเมืองเชียงใหม่ ท่านได้เลือกเจ้าหญิงทิพยเกษรเป็นชายา พระชายาของพระองค์ท่านเป็นคนเจ้าโทสยะ มีนิสัยเอาแต่พระทัยตนเอง มีอะไรที่ไม่ถูกใจ ไม่เคยจะอดทนเอาไว้ ต้องโพล่งออกมาทุกครั้งไป แม้การโพล่งออกมานั้นจะทำให้คนอื่นหัวขาด พระนางเธอก็ไม่เว้น ชาวเมืองเชียงใหม่เรียกเจ้าเมืองว่า พ่อเจ้าชีวิตอินทรวชิยานนท์ และเรียกพระชายาของพระองค์ว่า เจ้าแม่ทิพยเกษร

เจ้าแม่ทิพยเกษรมีช้างพระที่นั่งเชือกหนึ่งนามว่า พังแม่คำปิว ช้างเชือกนี้เจ้าแม่ให้คนนำไปเลี้ยงไว้ใกล้ชายแดนลำพูน ช้างแม่คำปิวมีนิสัยเหมือนเจ้านายของคน คือ เกเร ชุกชก และดุร้าย วันหนึ่งช้างเชือกนี้เดินเล่นอยู่ชายป่า เป็นขณะเดียวกับหญิงชาวบ้านออกมาเก็บฟืนเก็บผัก กำลังคุยกันสนุกสนาน หัวร่อต่อกระซิกในบริเวณนั้น แม่คำปิวคงจะไม่สบายใจในความสนุกสนานของมนุษย์ จึงวิ่งไล่หญิงสาวเหล่านั้น เผลอไปคนละทิศละทาง มีสาวเคราะห์ร้ายอยู่

คนหนึ่งวิ่งหนีข้างไปหกล้มลง แม่คำปิวจึงเหยียบตายอยู่ที่นั่นเอง ชาวบ้านแถบนั้นเมื่อทราบข่าวข้างอาละวาด ก็พากันออกมาไล่ข้างเชือกนั้น แม่คำปิวจึงเตลิดไปเข้าไปอาละวาดในหมู่บ้านในอาณาเขตของเมืองลำพูน ซึ่งมีเจ้าหลวงลำพูนเป็นเจ้าเมืองปกครองอยู่

เจ้าหลวงลำพูนนั้นมีราชบุตรสององค์ คือ เจ้าน้อยพรหมกับเจ้าอินคัง สำหรับเจ้าน้อยพรหมนั้น เป็นเจ้าชายที่ไม่ถือพระองค์ ชอบมาสนทนาวิสาสะกับชาวบ้านอยู่เป็นประจำ เพราะเหตุที่ชอบมาเยี่ยมชาวบ้านนั่นเอง เจ้าชายจึงไปพบสาวสวยชาวบ้านคนหนึ่งมีนามว่า "บัวทอง" ซึ่งเป็นกุลสตรีเยาว์วัยที่น่ารัก บัวทองช่วยพ่อแม่ทอผ้าทอทุกตามแบบฉบับของกุลสตรีสมัยนั้น ข้างฝ่ายเจ้าน้อยพรหมก็มาแ้วสาว คือ บัวทองอยู่เกือบทุกวัน และวันที่เกิดเรื่องนั้นเจ้าน้อยพรหมกำลังคุยกับบัวทองอยู่ที่โรงทอผ้าในหมู่บ้านหนองข้างคิน ซึ่งเป็นหมู่บ้านของบัวทองและในวันนั้นข้างหลวงก็อาละวาดมาถึงหมู่บ้านหนองข้างคิน มันทำลายยุงข้าวของชาวบ้านหนองข้างคินไปหลายหลัง ชาวบ้านก็แตกตื่นบอกข่าวกันเองมี

พอได้ข่าวข้างเกร เจ้าชายไม่รอช้าคว้าดาบวิ่งออกจากบ้านสาวคนรัก ตรงไปที่ข้างเกรอาละวาดอยู่ เมื่อเห็นข้างอาละวาดไม่เลือกหน้า เพื่อป้องกันทรัพย์สินของชาวบ้าน เจ้าชายจึงหันแม่คำปิวด้วยดาบคู่มือจนมันวิ่งหนีหันหมู่บ้านไป เมื่อเจ้าชายปราบทุกข์เดือดของชาวบ้านหนองข้างคินได้ราบคาบแล้ว ก็เสด็จเข้าบ้านสาวคนรักด้วยความภาคภูมิใจได้ช่วยเหลือชาวบ้านโดยที่พระองค์มิได้เฉลียวใจเลยว่าข้างเชือกนั้น เป็นข้างหลวงของเจ้าแม่ทิพยเกษร ชายาของเจ้าเมืองเชียงใหม่ ผู้ซึ่งพระบิดาของเจ้าชายเองก็ยำเกรง

ข้างฝ่ายคนเลี้ยงข้างหลวงแม่คำปิว ไม่พบข้างแม่คำปิวมาหลายวันจึงออกติดตามไปพบข้างแม่คำปิวนอนตายอยู่ที่ชายป่าแห่งหนึ่ง มีรอยถูกฟันแผลทอหะหะเลือดไหลไหล เมื่อคนเลี้ยงข้างสืบถามจึงได้ทราบว่า เจ้าน้อยพรหมราชบุตรของเจ้าเมืองลำพูนเป็นคนฆ่าข้างหลวงของเจ้าแม่ ด้วยกลัวความผิดจะตกมาถึงตน คนเลี้ยงข้างจึงรีบไปกราบทูลเจ้าแม่ทิพยเกษรที่คุ้มหลวงในคืนวันที่ทราบเรื่องนั่นเอง

พอได้ทราบข่าวข้างพระที่นั่งตายด้วยฝีมือของราชบุตรเจ้าเมืองลำพูน เจ้าแม่ก็เกิดความพิโรธเหมือนไฟไหม้ป่า พระแม่เจ้าไม่คิดเลยว่าทำไมถึงข้างจึงถูกล่า แต่พระนางกลับคิดเฉพาะว่า มันบังอาจฆ่าข้างพระที่นั่ง โดยไม่เกรงพระบารมีของพระนางเลย เพราะคิด

อย่างนี้เจ้าแม่จึงอดทนไม่ได้ เรียกว่าไพร่พลเตรียมการเดินทางไปเมืองลำพูนในคืนวันนั้นนั่นเอง เพียงแต่จะรอให้สว่างเสียก่อน เจ้าแม่ผู้มีอารมณ์ร้อนประจุกไฟปากก็ไม่สามารถรอได้ การเสด็จมาอย่างกะทันหันของเจ้าแม่พิทยเกษร สร้างความตกพระทัยให้เจ้าหลวงลำพูนเป็นอย่างยิ่ง

เมื่อหายตกพระทัยแล้ว เจ้าหลวงลำพูนก็รับสั่งให้หาพระประยูรญาติของเมืองลำพูน มาเฝ้าเจ้าแม่ แต่พระแม่เจ้าห้ามไว้ พร้อมกับรับสั่งให้ข้าราชการออกไปจากห้อง เพราะต้องการจะรับสั่งแต่ลำพังกับเจ้าหลวงลำพูน เมื่ออยู่กับเพียงลำพัง ผู้ครองนครลำพูนก็ทูลเจ้าหญิงว่า "เจ้าพี่หญิงมีธุระร้อนอันใดเชิญตรัสบอกมาเถิด ข้าผู้น้องยินดีจะสนองพระเสาวนีย์ด้วยความเต็มใจ"

เจ้าแม่รับสั่งว่า "พินิตที่น้องรับปากเช่นนี้ มิเสียแรงที่เราเป็นบ้านที่เมืองน้องกันมา แต่ว่าจะจริงหรือที่น้องเรารับปากว่าจะช่วยเราอย่างเต็มที่" แม่เจ้าเน้นเพื่อความมั่นใจ

"ไว้ใจเถิดพี่หญิง" เจ้าเมืองลำพูนทรงยืนยัน ข้าพเจ้าขอเอาพระธาตุหลวงลำพูนอันศักดิ์สิทธิ์เป็นสักขีพยานว่าจะสนองความประสงค์ของพี่หญิงทุกประการ

"ดีแล้วเจ้าน้องของพี่" แม่เจ้าตรัสอย่างเอื่อยหยัน "ขอให้น้องรักษาคำพูดของน้องให้มั่นคง อันการที่พี่ต้องมารบกวนน้อง เวลาค่ำมืดเช่นนี้ ก็เพราะมีชาวลำพูนผู้หนึ่งมันบังอาจฆ่าช้างที่น้องของพี่ตาย พี่ต้องการหัวของมัน"

เจ้าผู้ครองนครลำพูนทรงพระสรวล พลาญทูลว่า "เรื่องเพียงเท่านั้นหรือจะเป็นไรไป กับหัวของคนลำพูนหนึ่งหัว เพื่อรักษาน้ำใจโมตรีของเจ้าแม่พิทยเกษรผู้ทรงอำนาจ พี่หญิงบอกมาเถิดว่าใครที่บังอาจฆ่าช้างที่น้องของพี่หญิง มันชื่ออะไร" ผู้ครองนครลำพูนรุกเร้า เพื่อเอาคำตอบ ทั่วยุทธมาจะเอาใจเจ้าแม่

เจ้าแม่พิทยเกษรแยมยิ้มอย่างพอพระทัย ขยับพระกรไปจับพระหัตถ์ของเจ้าหลวงลำพูน พลาญตรัสว่า "ไอ้คนที่บังอาจฆ่าช้างที่น้องของพี่ ก็คือ เจ้าน้อยพรหมลูกชายของน้องเรานั่นเอง พี่จะรอรับหัวของมันภายในสามวัน"

เมื่อสิ้นเสียงของเจ้าแม่แห่งนครพิงค์ เจ้าผู้ครองนครลำพูนแทบสิ้นสติไปในบัดดลพลาญ มีเสียงออกมาจากลำพระศอว่า "อย่างนั้นคอกหรือ" เจ้านครลำพูนตรัสอย่างเลื่อนลอย "เป็นลูกของข้าพเจ้าเองหรือ" สิ้นคำตรัสแล้ว พระองค์ก็เงิบงันไป จอมนารีแห่งเชียงใหม่ยืนอยู่ที่ แล้วผลจากลำพูนไป โดยมีได้คำนึงว่า จะหึงความเคียดร้อนปานใดไว้ให้ชาวนครลำพูน

รุ่งขึ้นอีกวันหนึ่งข่าวร้ายที่เกิดขึ้นในคุ้มหลวงของนครลำพูนก็กระจายไปอย่างรวดเร็ว จากปากต่อปากข่าวร้ายกระจายออกไปเหมือนไฟลามทุ่ง ประชาชนจับกลุ่มหาทางแก้ไขสถานการณ์ เพื่อเสนอให้เจ้าเมืองปฏิบัติตาม บางกลุ่มเสนอให้เอานักโทษไปแทน แต่ได้รับการปฏิเสธจาก เจ้าชายน้อยพหรม เจ้าอินท๊ะผู้น้องขอเสนอตัวเองไปตายแทน พี่ชายถึงน้ำตาร่วง เพราะเห็น น้ำใจของน้อง แต่ก็ห้ามไว้ว่า "พี่เองก่อเรื่องพี่ต้องรับโทษเอง ขอให้พี่น้องมีชีวิตอยู่ช่วยเสด็จพ่อเถิด" ก็เป็นอันว่าแผนการณ์ช่วยเจ้าชายน้อยพหรมประสพความล้มเหลวทุกอย่างตัวเองเป็นไปตามประกาศศิตของเจ้าแม่

ทุกคนบนเรือนของบัวทองมีแต่ความวิตกกังวล เฉพาะบัวทองเองไม่มีอะไรจะดีไปกว่านั่งร้องไห้ ปากก็พร่ำรำพันด้วยความอาลัยรักเจ้าชาย เจ้าชายก็ได้แต่ปลอบโยน ก่อนที่เจ้าชายจะจากกันกับบัวทอง ได้แลกของทีละสิริระหว่างกัน บัวทองถวายพวงมาลัยมะลิให้เจ้าชาย ส่วนเจ้าชายก็ถอดอำมรงค์จากพระองค์สวมใส่ให้บัวทอง แล้วทั้งคู่ก็จากกันอย่างสุดอาลัย

เมื่อถึงวันประหาร ณ ศาลทุ่งหัวคน เจ้าแม่ทิพยเกษรเสด็จไปขอขมาเจ้าชายน้อยพหรม โดยอ้างกฎหมายพระธรรมศาสตร์ และกษัตริย์คริสต์แล้วไม่คืนค่า ก่อนที่เพชฌฆาตจะลงดาบ เจ้าชายได้เรียกคนสนิทให้เข้าไปหา แล้วฝากพวงมาลัยแห้งให้นำไปคืนแก่บัวทองสาวคนรัก เสร็จแล้วเจ้าชายก็เดินเข้าหลักประหารแต่โดยดี ก็เป็นอันว่าชีวิตของเจ้าชายที่น่าจะมีอนาคตที่รุ่งโรจน์ ต้องมาจบลงด้วยสิ้นของสตรีที่ใจร้อนและทรงอำนาจ

เยาวนารีบัวทอง เมื่อได้เห็นพวงมาลัยมะลิที่เจ้าชายฝากคืนมาให้ก็รำไห้ปริ่มว่าใจจะขาด เพราะความวิบโยค เธอคิดว่าการมีชีวิตอยู่อย่างทรมาณไม่นานจะอยู่ เมื่อคิดได้ดังนั้น เธอจึงตรัสสิ้นใจผูกคอตายตามเจ้าชายไปยังปรโลก¹

เรื่องของราชวงศ์เมืองเหนือทั้งหมดที่เล่ามา เราจะพบว่ามีความเคียดแค้นมากมายเริ่มแต่เจ้าชายน้อยพหรมและสาวบัวทอง ต้องจบชีวิตลงจากนั้นก็เป็นการเคียดแค้นของเจ้าหลวงลำพูนและประชาชนที่ต้องเสร์้าโศกเพราะอาลัยรักเจ้าชาย นอกจากนั้น ก็เป็นความเคียดแค้นของชาวบ้านที่ต้องเสียชีวิตและเสียทรัพย์สิน เพราะช้างที่นิ่งอาละวาด เมื่อสรุปหาสาเหตุที่ทำให้

¹กรมวิชาการ. เล่าเรื่องเมืองเหนือ ว่าด้วยประวัติบุคคลสำคัญ. (กรุงเทพมหานคร : องค์การตำราสุภา, 2522). หน้า 146-157.

เกิดเรื่องชยชวงออกไปมากมายอย่างนี้ จะพบว่ามาจากการเลี้ยงช้างไม้ตีของคนเลี้ยงช้างนั่นเอง ถ้าเลี้ยงช้างดีแล้ว เหตุการณ์คงจะไม่ลงเอยอย่างสุดเศร้าแบบนี้

อีกประการหนึ่ง เพียงเพราะช้างเชือกเดียว เป็นสาเหตุของความเดือดร้อนชยชวงกว้างขวางออกไปนั้น ล้วนมีสาเหตุมาจากความไม่มีจริยธรรมในหน้าที่ของคนที่งั้น เริ่มต้นจากคนเลี้ยงช้างที่งั้น ตามธรรมดาคนเลี้ยงช้างหรือเลี้ยงม้ามัน จะต้องคอยดูแลไม่ให้ช้างม้าของตนไปเหยียบย่ำทำลายสมบัติของคนอื่น และเมื่อปล่อยให้สัตว์เลี้ยงของตนไปทำลายข้าวของคนอื่น ตัวต้องรับผิดชอบ คนเลี้ยงช้างแม่คำปิว ก็ตกอยู่ในลักษณะเดียวกัน คือ ต้องเลี้ยงช้างให้ดี ให้มันหากินอย่างเดียว อย่าไปสร้างความเดือดร้อนให้ใคร แต่เพราะความเพอเรอของคนเลี้ยงจึงปล่อยให้แม่คำปิวอาละวาดกระหึบคนจนตาย เรื่องจึงบานปลายออกไปถึงต้องสกัดความบ้าของช้างด้วยดาบของเจ้าชาย และเมื่อช้างตาย แทนที่คนเลี้ยงจะไปกราบทูลเจ้าแม่ว่า ช้างได้ไปอาละวาดกระหึบคนตาย ทำลายยุ้งฉางข้าวชาวบ้าน เจ้าชายจึงฟันช้างให้หนีไป กลับไปทูลว่าเจ้าชายฟันช้างที่งั้นถึงตาย เจ้าของช้างพอได้ฟังคำทูลอย่างนั้นจึงพิโรธ แต่เหตุที่คนเลี้ยงช้างไม่กล้าทูลตามความจริงก็เพราะกลัวว่า ความผิดจะตกมาถึงตน เพราะตนต้องรับผิดชอบในการที่ปล่อยให้ช้างที่ตนเลี้ยงไปอาละวาดทำลายทรัพย์สินของคนอื่น นี่ก็คือ คนเลี้ยงช้างผิดจริยธรรมในหน้าที่ของตน

เจ้าแม่ทิพยเกษร เป็นเจ้าหญิงมีพระอารมย์ร้อน ไม่ตั้งอยู่ในราชธรรม คือ ความอดกลั้น ตามพระทัยตนเอง ตามทำเนียมผู้มีอำนาจทั่วไป พอได้ระดับว่าเจ้าชายน้อยพรหมแห่งนครลำพูนฆ่าช้างที่งั้น ก็กริ้วทันที โดยมีใต้คำริให้รอบคอบว่า ทำไมเจ้าชายจึงฆ่าช้าง เพราะถ้าเจ้าหญิงมีราชธรรมแล้ว เจ้าหญิงต้องคำริใต้ว่าอยู่ดี ๆ ไม่มีใครมาฆ่าช้างหรอก จะต้องมีส่วนเหตุมาก่อน จึงเกิดการฆ่าขึ้นมา แต่นี่พอทรงทราบว่าเจ้าชายน้อยพรหม ฆ่าช้างของพระองค์ ก็กริ้วทันที เมื่อกริ้วแล้ว ก็เล่นไปถึงเมืองลำพูนในคืนนั้นนั่นเอง แจ้งให้เจ้าเมืองคัตหัวเจ้าชายน้อยพรหมมาให้ นี่ก็ขาดจริยธรรมของนักปกครองในราชธรรมข้อที่ว่าไม่โกรธ

ในส่วนของเจ้าหลวงลำพูน ผู้ครองเมืองลำพูนเล่า ก็ตกอยู่ในภยาคติคือ ความกลัวอำนาจของเชียงใหม่ จนลืมนึกถึงความยุติธรรมที่จะต้องให้กับประชาชนของท่านเองที่ต้องเสียทรัพย์สินไปเป็นจำนวนมากอันเนื่องมาจากช้างอาละวาด และที่ยิ่งไปกว่านั้น ในฐานะที่เป็น

เจ้าเมืองซึ่งจะต้องให้ความรักษา คุ้มครอง และป้องกันพระราชาบุตรและราษฎรของตน แต่กลับกลัวอำนาจของเขาจนลืมจักกวัตติวัตรข้อนี้เสีย ปลอ่ยให้ราษฎรของตนเองเสียทรัพย์สินไปฟรี ๆ กับทั้งปลอ่ยให้พระราชาบุตรของตนซึ่งทำหน้าที่ป้องกันทรัพย์สินของราษฎรอย่างถูกต้อง จบชีวิตไปอย่างน่าเสียดายนี่ก็เพราะขาดคุณธรรมของนักปกครองในข้อจักกวัตติวัตร

แต่บางทีเจ้าครองนครลำพูนอาจจะตำริว่า ถ้าจะแข็งขันต่ออำนาจของ เชียงใหม่ อาจเกิดความเดือดร้อนแก่กว้างออกไปอีก กล่าวคือ ถ้าไม่ยอมส่งพระเศียรของเจ้าชายไปให้ เชียงใหม่ อาจจะส่งกองทัพมารุกรานลำพูน ซึ่งจะทำให้คนตายเพิ่มขึ้น ความเดือดร้อนก็จะเพิ่มขึ้น เจ้าหลวงลำพูนอาจจะทรงเห็นอย่างนี้ จึงยอมเสียสละส่วนน้อยเพื่อรักษาส่วนมากเอาไว้ แนวคิดเช่นนี้ก็คงจะยอมรับได้ อยู่แต่ที่ว่าเจ้าเมืองลำพูนทรงพิจารณาอย่างนี้แล้วทำหรือมีแต่ความกลัวอย่างเดียวแล้วทำลงไปเท่านั้น

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ คือ การบำรุงช้างม้าของพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งเป็นหลักการยึดเหนี่ยวน้ำใจของพระราชา (ราชสังคหวัตถุ) ความหมายก็คือ พระราชาจะต้องประพฤติดยึดเหนี่ยวน้ำใจชาวเมืองด้วยการบำรุงช้างม้าเป็นต้น เพราะถ้าบำรุงช้างม้าดีประโยชน์ก็จะตกอยู่กับประชาชน แต่ถ้าดูแลช้างม้าไม่ดี ผลเสียก็จะตกแก่ประชาชน ดังตัวอย่างที่ยกมา ถ้าเราจะตามความรู้สึกของคนมีมโนธรรมว่า การที่เจ้าแม่ปลอ่ยช้างของพระองค์สร้างความเดือดร้อนให้ชาวเมือง เมื่อมีคนมาขัดขวางช้างจนช้างตาย แล้วเจ้าแม่ก็เอาโทษคนฆ่าช้างถึงตาย พฤติกรรมของเจ้าแม่ดังกล่าวมานี้ทำให้ทุกคนรักเจ้าแม่หรือไม่ คนมีมโนธรรมคงจะไม่รักท่านมากนัก นี่คือโทษของการไม่บำรุงเลี้ยงช้างมาให้ดี ทำให้เจ้าแม่ยึดเหนี่ยวความนิยมไว้ไม่ได้

6.3 ปุริสเมธะ มีพระปรีชาในการเกลี้ยกล่อมคน

โดยความหมายของศัพท์ ปุริสสะ แปลว่า ผู้ชาย เมธะ แปลว่า ฉลาด เมื่อรวม ปุริสเมธะ เข้าด้วยกัน ก็แปลว่า ฉลาดในเรื่องของผู้ชาย โดยความหมายพระพุทธร่องค์หมายถึง ฉลาดเกลี้ยกล่อมคน พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสถึงการที่พระเจ้าแผ่นดินจะต้องประพฤติพระองค์ให้เป็นที่ประทับใจมหาชน หรือประพฤติพระองค์ให้เป็นเสน่ห์ต่อมหาชน ในข้อที่สองของหลักราช-สังเคราะห์ว่ามีพระปรีชาในการเกลี้ยกล่อมคนนี้ ความหมายของการเกลี้ยกล่อมในที่นี้มีได้

หมายถึงพระเจ้าแผ่นดิน ทรงพูดจาหว่านล้อมให้ประชาชนมารักพระองค์ แต่หมายถึง พระจริย-
วัตรอันน่าประทับใจที่พระองค์ปฏิบัติต่อมหาชนของพระองค์ พระจริยวัตรที่พระองค์ปฏิบัติต่อมหาชน
จนมหาชนเกิดความนิยมรักใคร่เป็นอย่างไร จะได้กล่าวต่อไป

ก่อนที่จะได้พูดถึงพระปรีชาในการเกลี้ยกล่อมคนของพระเจ้าแผ่นดิน เราควรทราบ
ก่อนว่ามีประวัติมาอย่างไร พระพุทธเจ้าจึงตรัสราชสงเคราะห์ข้อนี้เป็นหลักปฏิบัติของพระราชา

ในสมัยโบราณ ประเทศอินเดียนับถือศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพราหมณ์ในยุคโบราณเชื่อ
ว่าการบูชาด้วยชีวิตคนเป็นบุญอย่างสูง เนื่องการทำบุญวิธีอื่น ๆ และผู้ที่ทำพิธีบูชาด้วย
ชีวิตคนได้ก็มีเฉพาะพระเจ้าแผ่นดินเท่านั้น เพราะคนอื่นไม่มีใครมีอำนาจเรียกคนมาฆ่าได้ ความ
เชื่อดังกล่าวมานี้ได้ตกทอดมาถึงสมัยพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้น พระราชาในยุคนั้นเมื่อมีเรื่องไม่สบาย
พระทัย โดยที่สุคนธ์แต่ทรงสุบินนิมิตไม่ดี ก็จะทรงไต่ถามโหรว่าจะเกิดอะไรขึ้น โหรส่วนใหญ่ก็
จะถวายคำแนะนำให้ทำบุญสะเดาะเคราะห์เหมือนประเพณีไทย แต่วิธีการทำบุญสะเดาะ
เคราะห์ของโหรในราชสำนักอินเดีย หมายถึง ให้พระราชาทำพิธีจับคนมาฆ่าบูชาบุญ ถ้าจะ
ให้ได้บุญหนักก็ให้นำพระมเหสี พระราชโอรส มาทำพิธีบูชาบุญเสียเลย

แม้แต่พระเจ้าปัสเสนทิโกศล ผู้ซึ่งนับถือพระพุทธเจ้าแล้ว ก็ยังปรารถนาจะทำพิธีบูชาบุญ
ด้วยสัตว์ เรื่องมีอยู่ว่า ณ ราชธานีพระเจ้าปัสเสนทิโกศล พระองค์ได้สุบินนิมิตเห็นเหตุการณ์
ประหลาด ทรงตื่นบรรทมแล้ว ตรัสเรียกโหรประจำราชสำนักให้มาทำนายความฝันว่าจะดีร้าย
ประการใด โหรประจำราชสำนักก็ทำนายว่าพระชะดาร้าย จะเกิดอันตรายต่อราชสมบัติ ต้อง
ฆ่าสัตว์อย่างละสี่เพื่อบูชาบุญ เหตุร้ายจึงจะกลายเป็นดี พระเจ้าปัสเสนทิโกศลก็ทรงเชื่อ และก็
มีพระโองการให้เตรียมช้าง ม้า โค กระบือ อย่างละสี่มามัดเตรียมไว้ที่หลุมบุญ

พวกสัตว์เป็นจำนวนนับพันที่ถูกมัดไว้ก็ร้องระงมไปเพราะกลัวความตาย พราหมณ์
โหราจารย์ผู้เป็นเจ้าของพิธีก็วนวายสั่งนั่นสั่งนี่ คอยเวลาได้ฤกษ์ ฝ่ายพระนางมัลลิกา มเหสีของ
พระเจ้าปัสเสนทิโกศลได้ยินเสียงอ้ออึ้งจึงเสด็จไปทอดถาม เมื่อทรงทราบเรื่องแล้ว จึงกราบทูล
ให้พระเจ้าปัสเสนทิโกศลเสด็จไปทอดถามสุบินนิมิตจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระเจ้าปัสเสนทิโกศล
ก็ทรงระลึกขึ้นมาได้ว่า พระองค์ลืมนึกถึงพระพุทธเจ้าไปจริง ๆ เมื่อพระนางมัลลิกาทูลเตือน
พระสติแล้ว พระองค์ก็รีบเสด็จไปทอดถามพระสุบินนิมิตของพระองค์ทันที และแล้วพระพุทธองค์ก็

พยากรณ์ว่าการสิ้นชีพของพระเจ้าปัสเสนทิโกศลไม่มีอันตรายแก่พระองค์เลย เป็นเพียงกลางบอกรเหตุในอนาคตเท่านั้น สำหรับรายละเอียดจะได้กล่าวต่อไปในบทหน้า

ตามที่กล่าวมานี้ แสดงให้เห็นว่าแม้ในสมัยพระพุทธองค์ ศาสนาพราหมณ์ก็ยังเน้นการบูชาด้วยชีวิตสัตว์ เมื่อนับถอยหลังขึ้นไปอีกในช่วงที่พระพุทธองค์ยังเป็นพระโพธิสัตว์ ศาสนาพราหมณ์เน้นเรื่องการบูชาด้วยชีวิตคน ซึ่งเรียกพิธีนี้ว่า ปุริสเมธะ คล้าย ๆ กับคำว่า อัสนเมธะ คนที่ถูกบูชาด้วยพร้อมญาติพี่น้องต้องได้รับความเดือดร้อนเพราะคำสั่งบูชายัญของพระราชา ความรู้สึกของคนทั่วไป เมื่อพระราชาทำความเดือดร้อนให้ตนและญาติโดยไม่มีควมผิด พวกเขาจะมีความเกลียดชังพระราชา เมื่อประชาชนไม่ศรัทธาพระราชาเสียแล้ว การปกครองของพระราชาก็ไม่บรรลุจุดหมาย เพราะประชาชนไม่ร่วมมือ พระพุทธองค์ทรงเห็นเหตุนี้ ทรงหวังจะให้พระราชาเป็นที่นิยมของมหาชน จึงทรงวางหลักการสงเคราะห์หรือหลักการผูกใจมหาชนด้วยการสร้างคะแนนนิยมให้กับมหาชนแทนการเอาคนไปบูชาด้วย ดังนั้น พิธีปุริสเมธะ ซึ่งเป็นพิธีฆ่าคนบูชาของศาสนาพราหมณ์ จึงถูกเปลี่ยนมาเป็นพิธีสร้างคะแนนนิยมจากมหาชนแทน นี่คือพุทธประสงค์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ในคัมภีร์ราชินิติ ได้กล่าวถึงหลักการเกลี้ยกล่อมคนของพระราชาไว้ 8 ประการคือ

1. ปฏิบัติพระองค์เยี่ยงพระอินทร์
2. ปฏิบัติพระองค์เยี่ยงพระอาทิตย์
3. ปฏิบัติพระองค์เยี่ยงลม
4. ปฏิบัติพระองค์เยี่ยงยมบาล
5. ปฏิบัติพระองค์เยี่ยงมหาสมุทร
6. ปฏิบัติพระองค์เยี่ยงพระจันทร์
7. ปฏิบัติพระองค์เยี่ยงแผ่นดิน
8. ปฏิบัติพระองค์เยี่ยงเมฆ

ปฏิบัติพระองค์เยี่ยงพระอินทร์

หาอย่างใดจึงเรียกว่าปฏิบัติพระองค์เยี่ยงพระอินทร์ ท่านกล่าวว่า พระอินทร์ผู้เป็นเจ้าของแห่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้น ปกครองเหวคาเหล่าชั้นดาวดึงส์ด้วยหลัก 2 ประการ คือ

1. บัณฑิตเห บัณฑิตหารหัง ยกย่องเหวคาที่ควรยกย่อง

2. บัณฑิตเห บัณฑิตหารหัง ลงโทษเหวคาที่ควรลงโทษ

เหวคาองค์ใดทำดี พระอินทร์จะยกย่องเหวคาองค์นั้นให้ปรากฏในหมู่เหวคาทั้งหลาย ส่วนเหวคาองค์ใดทำความผิด หัวเหวจะลงโทษเหวคาผู้นั้นตามสมควรแก่โทษ

พระเจ้าแผ่นดินก็เช่นเดียวกัน ในฐานะที่เป็นผู้ปกครองมนุษย์ ควรจะยึดหลักการปกครอง 2 ประการ คือ ยกย่องคนที่ควรยกย่อง และลงโทษคนที่ควรลงโทษ การปฏิบัติกล่าวมานั้น เป็นการผูกน้ำใจคนอย่างไร ตามธรรมตามนุษย์ทั่วไปซึ่งที่รับราชการ และเป็นราษฎร ต่างก็ถือว่ามีนายคนเดียวกัน คือ พระเจ้าแผ่นดิน สมมติว่าข้าราชการคนหนึ่งเป็นคนโปรดของพระเจ้าแผ่นดินแล้วทำผิดกฎหมาย พระเจ้าแผ่นดินไม่ทรงเอาโทษ แต่ข้าราชการอีกคนหนึ่งทำผิดอย่างเดียวกัน พระเจ้าแผ่นดินกลับลงโทษ เมื่อเป็นอย่างนี้ ข้าราชการที่ถูกทำโทษก็จะเอาใจออกห่างพระราชธา เพราะเห็นว่าพระองค์ไม่มีความยุติธรรม ญาติพี่น้องของข้าราชการผู้นั้นก็จะเอาใจออกห่างเช่นเดียวกัน แม้ข้าราชการที่ทำผิดแต่ไม่ถูกลงโทษ เพราะเป็นคนโปรดของพระราชธา ก็จะเหิมเกริมยิ่งขึ้น เพราะคนให้ร้าย คือ การปฏิบัติพระองค์ของพระเจ้าแผ่นดินนั่นเอง ที่เป็นการให้ร้ายการปฏิบัติของพระเจ้าแผ่นดินอย่างนี้ ไม่เป็นการผูกใจคนเลย กลับทำให้คนทั้งหลายเอือมระอาต้อห่างออกไป

แต่ในลักษณะตรงกันข้าม เมื่อข้าราชการคนใดทำความผิด ไม่ว่าจะทรงโปรดหรือไม่โปรด พระองค์ทรงลงอาญาเสมอกัน ไม่มีการเห็นแก่หน้าทั้งสิ้น การลงพระอาญานั้นจะเป็นผลให้ข้าราชการทุกคนเกรงพระบารมี และเห็นความยุติธรรมของพระองค์ ในขณะที่เดียวกัน หากว่าข้าราชการหรือราษฎรคนใดทำความดี พระเจ้าแผ่นดินทรงยกย่องให้รางวัลสมกับที่ทำความดี คนที่ได้รับรางวัลก็จะนิยมยกย่องพระองค์ ญาติของผู้ที่ได้รับรางวัลก็เช่นกัน ย่อมจะเคารพเทิดทูนพระเจ้าแผ่นดิน ประชาชนที่อยู่วงนอก แม้จะไม่มีส่วนได้รับประโยชน์ แต่ก็จะนิยมศรัทธาพระเจ้าแผ่นดินไปด้วย แต่ถ้าในทางตรงกันข้าม ถ้ามีข้าราชการหรือราษฎรที่พระเจ้าแผ่นดินไม่โปรด ทำความดีงามให้กับแผ่นดิน พระเจ้าแผ่นดินกลับไม่ประทานรางวัล ไม่ทรงยกย่อง ผู้ทำความดีย่อมจะมีความเสียใจ และมองเห็นความยุติธรรมของพระเจ้าแผ่นดิน ญาติพี่น้องของเขา ก็จะพลอยไม่ศรัทธาพระเจ้าแผ่นดินไปด้วย แม้ประชาชนทั่วไปที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องในเรื่องนี้ แต่เมื่อทราบว่าเป็นพระเจ้าแผ่นดิน

เลือกที่รักมักที่ชังก็จะมองเห็นความไม่เป็นธรรมของพระเจ้าแผ่นดิน พวกเขาเหล่านั้นก็จะคลายความนิยมลงไป

ด้วยประการฉะนี้แหละ ถ้าพระเจ้าแผ่นดินทรงปกครองโดยยุติธรรม ยกย่องคนที่ควรยกย่อง ลงโทษคนที่ควรลงโทษอย่างสม่ำเสมอแล้ว ทุกคนในอาณาจักรย่อมจะศรัทธาในพระองค์ นั่นคือ พระจริยวัตรที่ยึดเหนี่ยวน้ำใจมหาชนไว้ได้

ปฏิบัติพระองค์เยี่ยงพระอาทิตย์

ปฏิบัติอย่างไรจึงเรียกว่าปฏิบัติเยี่ยงพระอาทิตย์ ตามธรรมดาพระอาทิตย์นั้น เมื่อส่องแสงลงมายังโลกแล้ว ความร้อนของพระอาทิตย์นั้นจะทำให้ไอน้ำระเหยขึ้นไปบนอากาศเป็นไอน้ำ ต่อมาไอน้ำก็รวมกันตกลงมาเป็นฝนสร้างความชุ่มชื้นให้แผ่นดิน สร้างชีวิตให้มนุษย์เป็นประโยชน์อย่างมหาศาล แต่ในขณะที่พระอาทิตย์ทำให้ไอน้ำระเหยนั้น ทำโดยคนมองไม่เห็นความหมดไปของน้ำเลย เหมือนกับน้ำยังมีอยู่เท่าเดิม แต่เมื่อเป็นฝนตกลงมาแล้ว กลับมากมายมหาศาลฉับไฉน พระเจ้าแผ่นดินควรเป็นดังนี้ กล่าวคือ เมื่อพระองค์จะเรียกเก็บภาษีจากราษฎร อย่าเก็บภาษีมากจนเกินไป จนราษฎรมีความรู้สึกว่าเป็นภาระ ถ้าเก็บภาษีจนราษฎรเดือดร้อน ประชาชนย่อมจะไม่ศรัทธาในพระเจ้าแผ่นดิน แต่ถ้าพระองค์เก็บภาษีแต่น้อยจนราษฎรแทบไม่รู้สึกรู้ว่าต้องเสียภาษี ต่อมาภาษีที่พระองค์เก็บมานั้นนำมาทำประโยชน์ให้แก่มหาชน ประชาชนที่ได้ประโยชน์จากนั้น จะนิยมยกย่องการปกครองของพระเจ้าแผ่นดิน นี่คือ พระจริยวัตรที่ผูกใจมหาชนในข้อที่ขอให้ปฏิบัติพระองค์เยี่ยงพระอาทิตย์

ปฏิบัติพระองค์เยี่ยงลม

อันธรรมดาลมทั้งหลายเมื่อพัดคองกายมนุษย์แล้ว ก็ผ่านไปโดยไม่มีร่องรอยอะไรไว้เลยฉับไฉน พระเจ้าแผ่นดินในฐานะที่ทรงปกครองดูแลประชาชนจำเป็นจะต้องรู้ข้อมูลที่แท้จริง และการที่พระเจ้าแผ่นดินจะรู้ข้อมูลที่แท้จริงได้นั้น พระองค์จะต้องจัดส่งจากรบุรุษเที่ยวโดยเฉี่ยวหาข่าวอย่างลึกลับ โดยไม่ให้ผู้ใดทราบว่าเป็นจากรบุรุษของพระเจ้าแผ่นดิน

การกระทำดังกล่าวเป็นเครื่องผูกใจมหาชนอย่างไร เป็นเครื่องผูกใจเพราะว่าถ้าในหมู่ประชาชนด้วยกัน คนกลุ่มหนึ่งข่มเหงคนคนหนึ่ง หรือข้าราชการของพระเจ้าแผ่นดินข่มเหง

รังแกประชาชน เมื่อผู้ถูกรังแกทำการฟ้องร้อง พวกผู้มีอิทธิพลหรือข้าราชการก็มักจะสร้างพยานหลักฐานปลอมเพื่อให้คำร้องของผู้ถูกข่มเหงตกใจ แต่ถ้าพระเจ้าแผ่นดินทรงมีหลักฐานจากจารบุรุษที่พระองค์ส่งไปสืบหาข้อเท็จจริงแล้ว ทรงตัดสินลงโทษผู้ทำผิดตามความเป็นจริง มหาชนเมื่อทราบข้อเท็จจริงอย่างนี้ ย่อมจะชื่นชมยินดีในพระจริยวัตรของพระองค์ นี่คือ ความหมายที่ว่าปฏิบัติพระองค์เยี่ยงลม

ปฏิบัติพระองค์เยี่ยงมมมาล

ท่านว่าอันธรรมตายมมาล ซึ่งมีหน้าที่ตัดสินลงโทษคนชั่วเมื่อตายไปแล้วนั้น ท่านจะถามทั้งคนที่ท่านรักและคนที่ท่านไม่รักเหมือนกัน โดยสรุปก็คือ ไม่ว่าคนนั้นจะเป็นใคร ท่านจะต้องซักถามแล้วลงโทษทุกคนไปไม่มียกเว้นอันใด

พระเจ้าแผ่นดินผู้ปกครองประชาชนก็ควรเป็นดังนี้เหมือนกัน กล่าวคือ เมื่อมีประชาชนคนใดทำผิดไม่ว่าจะเป็นคนโปรตหรือไม่โปรตก็ตาม พระองค์ควรเรียกมาไต่ถามดูก่อนว่าเพราะเหตุใดจึงทำอย่างนั้น บางทีคนบางคนถูกกล่าวมาว่าเป็นกบฏ พระเจ้าแผ่นดินที่ไว้คุณธรรมพอฟังว่าคนนั้นกบฏก็สั่งให้นำไปประหารเลย โดยไม่ยอมสอบสวนสืบสวน คนดี ๆ ก็ถูกทำลายไปเพราะเหตุฉะนี้ แต่ถ้าพระเจ้าแผ่นดินมีพระทัยเป็นธรรม เมื่อมีการกล่าวหากันว่าคนนั้นคนนี้เป็นกบฏ ก็ทรงเรียกเข้าเฝ้าเพื่อไต่ถามความจริงก็จะปรากฏ เมื่อความจริงปรากฏ คนดีก็จะไม่ต้องถูกลงโทษ การที่พระเจ้าแผ่นดินทรงไต่ถามคนทำผิดทุกคนทั้งที่โปรตและไม่โปรต ย่อมได้ผลอย่างนี้ ดังนั้น พระจริยวัตรแบบนี้จึงผูกใจมหาชนด้วยประการฉะนี้

ปฏิบัติพระองค์เยี่ยงมหาสมุทร

อันว่ามหาสมุทร ซึ่งเต็มไปด้วยน้ำมากมายสุดจะคณานับ ย่อมไม่ปรารถนาจะได้น้ำจากแหล่งอื่นอีก หากแม่น้ำใหญ่น้อยจะไหลลงสู่สมุทร ก็เป็นความปรารถนาของแม่น้ำเหล่านั้นเองอันใด พระเจ้าแผ่นดินควรปฏิบัติพระองค์เยี่ยงมหาสมุทรดังนั้น กล่าวคือ พระเจ้าแผ่นดินไม่ควรปรารถนาทรัพย์จากประชาชน นอกจากทรัพย์ที่ประชาชนถวายตามปกติ เช่น ภาษี เป็นต้น

การปฏิบัติพระองค์เยี่ยงนั้น สร้างความผูกใจอย่างไร เราจะรู้ความช้อยนี้ได้ก็ต้องยกตัวอย่างพระเจ้าแผ่นดินที่ปรารถนาทรัพย์จากประชาชน จนเกินขอบเขต วิชาชีจากประชาชน

มาสร้างวังเพื่อความโอ้อ่าของพระองค์โดยไม่คำนึงถึงความเดือดร้อนของมหาชน แม้ราษฎรจะ
อดอยากแร้นแค้นเพียงใด ก็ไม่สนพระทัย ขอแต่ความสุขของตนเท่านั้น เราจะพบว่าพระเจ้าแผ่นดิน
แบบนี้ ประชาชนไม่นิยมยกย่องเลย บางทีก็ไล่ออกจากราชสมบัติไปเลย ในทางตรงกันข้าม ถ้า
พระเจ้าแผ่นดินไม่เบียดเบียนราษฎรด้วยภาษี ไม่ประส่งศักร์หัยของราษฎร เหมือนมหาสมุทรไม่
ปรารภณน้ำจากแหล่งอื่นแล้ว ประชาชนก็จะนิยมรักใคร่ การปฏิบัติพระองค์เยี่ยงมหาสมุทรเป็น
เครื่องผูกใจมหาชนอย่างนี้

ปฏิบัติพระองค์เยี่ยงพระจันทร์

ในวันเพ็ญกลางเดือน พระจันทร์ย่อมส่องแสงสว่างนำเร็นรมย์ ราษฎรทั้งหลายเมื่อเห็น
ดวงจันทร์เต็มดวง ย่อมมีจิตชื่นชมยินดีปรีดาฉันใด พระเจ้าแผ่นดินก็ควรเป็นฉันนั้น กล่าวคือ ควร
เปิดโอกาสให้ชาวเมือง ได้มีโอกาสได้พบดวงพักตร์ของพระเจ้าแผ่นดินบ้าง ชาวเมืองจะได้มี
ความชื่นชมยินดี เมื่อได้เห็นพระพักตร์ของพระเจ้าแผ่นดิน

การปฏิบัติดังกล่าวเป็นเครื่องผูกใจมหาชนอย่างไร? พระเจ้าแผ่นดินถ้าหากว่าพระองค์
เสวยสุขแต่ในวัง ไม่เสด็จออกไปไหน ไม่เสด็จออกพบปะกับประชาชนเลย ทำเหมือนว่าพระองค์
กับประชาชนไม่เกี่ยวเนื่องกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ต่อไปประชาชนก็จะลืมนึกว่ามีพระเจ้าแผ่นดินอยู่แล้วก็
จะเกิดความรู้สึกต่างคนต่างอยู่ ความรู้สึกอย่างนี้ ไม่เป็นผลดีต่อพระเจ้าแผ่นดิน แต่ถ้าพระเจ้าแผ่นดิน
ทรงสนพระทัยในความเป็นอยู่ของราษฎร โดยให้เหล่าขุนนางช่วยบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้ประชาชน
ทั่วไปอย่างสนพระทัยยิ่ง ต่อนาน ๆ ครั้งหนึ่ง พระองค์ก็เสด็จเสียบเมือง เพื่อให้มหาชนชมพระ
บารมี พระจริยวัตรแบบนี้จะเป็นที่ผูกใจประชาชนอย่างแนบแน่น นี่คือ ผลของการปฏิบัติพระองค์
เยี่ยงพระจันทร์

ปฏิบัติพระองค์เยี่ยงแผ่นดิน

อันธรรมชาติแผ่นดินย่อมเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ทั้งดีและชั่ว โดยที่แผ่นดินไม่มีการแบ่ง
ว่าคนดีเท่านั้นควรอยู่บนแผ่นดิน ส่วนคนชั่วไม่ควรอยู่บนแผ่นดินฉันใด พระเจ้าแผ่นดินก็ฉันนั้น
พระองค์ควรทำอาณาจักรของพระองค์หรือบารมีของพระองค์ให้เป็นที่พักอาศัยของคนทั้งคนรวย
และคนจน พระองค์เปิดโอกาสให้คนรวยแสวงหาความสุขและพอกพูนทรัพย์ได้โดยวิธีใด สำหรับ
คนจนพระองค์ก็ควรเปิดโอกาสให้เหมือนกัน

การปฏิบัติดังกล่าวจัดว่าเป็นราชประสงค์ คือ ผู้ใจมหาชนอย่างไร จัดเป็นการ
ผูกใจ เพราะว่า ถ้าพระเจ้าแผ่นดินทรงลำเอียงในการปกครอง ราษฎรคนไหนรำรวยพระองค์
ก็ให้สิทธิในการประกอบอาชีพ เพื่อสร้างความร่ำรวยให้มากขึ้น แต่ถ้าคนไหนเป็นคนจน พระองค์
ก็ไม่สนพระทัย ปลอ่ยให้ยากจนอยู่อย่างนั้น การปฏิบัติอย่างนี้ ย่อมทำให้มหาชนเสื่อมความนิยม
แต่ถ้าพระองค์ไม่ลำเอียงในการปกครอง ไม่ว่าจะคนรวยหรือคนจน พระองค์เปิดโอกาสให้แสวงหา
ทรัพย์สินได้เท่าเทียมกัน ไม่มีใครมีอภิสิทธิ์เหนือกันและกัน การปฏิบัติพระองค์อย่างนี้ เป็นเครื่อง
ผูกใจมหาชนได้ เพราะเหตุผลดังกล่าวมานี้

ปฏิบัติพระองค์เยี่ยงเมฆ

อันธรรมดาว่าเมฆ ย่อมยังฝนให้ตกเพื่อความชุ่มชื้นแก่แผ่นดิน เมื่อถึงคราวหน้าฝน
ตลอดเวลาสี่เดือนฉัันใด พระเจ้าแผ่นดินก็ควรปฏิบัติพระองค์ฉัันนั้น กล่าวคือ เมื่อถึงคราวสมัยที่
เหมาะสม ควรจะพระราชทานทรัพย์ หรือยศศักดิ์ให้แก่ทหารและข้าราชการบริพารทั้งปวง เพื่อเป็น
กำลังใจในการปฏิบัติราชการรับใช้ต่อไป

การปฏิบัติดังกล่าว เป็นเครื่องผูกใจอย่างไร การปฏิบัติดังกล่าวสร้างความผูกใจเพราะว่า
อันธรรมดาคคนทั่วไปเมื่อได้ทำงานรับใช้พระเจ้าแผ่นดินมาชั่วระยะเวลาหนึ่ง ถ้าหากว่าพระเจ้า
แผ่นดินทรงประทานรางวัลอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นค้นว่าทรัพย์สินหรือยศศักดิ์ ทหารและข้าราชการ
เหล่านั้นก็จะมีกำลังใจในการปฏิบัติหน้าที่ต่อไป คนทั้งหลายแม้จะไม่ได้รับประโยชน์ด้วยเพียง
แต่ทราบว่ พระเจ้าแผ่นดินทรงสนพระทัย พระราชทานรางวัลให้แก่ผู้ทำงานเพื่อชาติราชบัลลังก์
พวกเขาก็จะชื่นชมยินดีในปฏิปทาของพระเจ้าแผ่นดิน ที่ทรงเห็นใจความเหน็ดเหนื่อยของคน
ทำงาน นี่คือ ผลของการปฏิบัติพระองค์เยี่ยงเมฆ

การปฏิบัติพระองค์เยี่ยงพระอินทร์ พระอาทิตย์ ลม ยมบาล มหาสมุทร พระจันทร์
แผ่นดิน และเมฆ ทั้งแปดประการนี้แล ท่านเรียกว่า ปุริสเมธะ มีพระปรีชาในการเกลี้ยกล่อมคน

6.4 สัมมาปาสะ มีพระอภัยมัยเหมือนบ่วงคล้องใจคน

โดยความหมายของศัพท์ คำว่า สัมมา แปลว่า ชอบ ปาสะ แปลว่า บ่วง เมื่อรวม
ศัพท์ทั้งสองด้วยกันว่าสัมมาปาสะ ก็แปลว่า การมีพระอภัยมัยเหมือนบ่วงคล้องใจคน คำว่า

พระอภัยมณีนี้เป็นสิ่งที่ประพาศมาจนชิน มิใช่เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นชั่วคราวชั่วคราว เพื่อหวังผลแต่อย่างใด เมื่อพูดโดยสรุปแล้ว พระอภัยมณีก็คือพระนิสสัยที่ติดตัวมาแต่กำเนิดนั่นเอง อันธรรมดานิสสัยของคนเรานั้น มีอยู่สามประการคือ นิสสัยที่แสดงออกทางกาย วาจา และใจ กายและวาจาที่แสดงออกมาให้คนเห็นนั่นคือ นิสสัยของใจที่แต่ละคนสั่งสมไว้ เพราะฉะนั้นเมื่อเห็นความเป็นไปของกายและวาจา ก็จะรู่ว่านั่นคือ นิสสัยของใจ

นิสสัยที่แสดงออกทางกายของคนเรา เช่น มีกิริยากระต้าง วางตัว ไว้วัว แสดงอำนาจบาตรใหญ่ เห็นแล้วแก้งทำเป็นไม่เห็น เมื่อพบผู้ใหญ่ ไม่มีความยำเกรง แสดงกิริยาไม่สนใจ ไม่ทำความเคารพ กิริยาที่แสดงออกทางกายนี้ เรียกว่า มีกิริยากระต้าง

คนที่มือนิสสัยหรือนิสสัยที่ดีจะต้องมีกิริยาสุภาพนุ่มนวล ไม่วางท่า ไม่แสดงอำนาจ เห็นแล้วก็รีบหัก เมื่อพบผู้ใหญ่ มีความยำเกรง ทำความเคารพ การปฏิบัติตนอย่างนี้ของใครก็ตามย่อมจะเป็นบ่วงคล้องใจคนที่พบเห็นให้เกิดความนิยมนับถือ

สำหรับพระเจ้าแผ่นดินนั้น เป็นผู้มือนิสสัยเหนือบวงชน การปฏิบัติพระองค์ให้สุภาพจึงต้องเป็นไปอีกรูปแบบหนึ่งต่างจากคนธรรมดาทั่วไป กล่าวคือ ในฐานะมือนิสสัยเหนือบวงชน จะต้องวางพระองค์แบบผู้มือนิสสัย แต่การวางพระองค์ดังกล่าว พระองค์จะต้องวางตามฐานะของบุคคลที่แวดล้อมพระองค์ ในคัมภีร์ราชานิติ กล่าวไว้ว่า บุคคลผู้แวดล้อมพระราชาเปรียบเหมือนส่วนต่าง ๆ ของร่างกายมนุษย์ คือ พระราชบุตรพระเชษฐา เปรียบเป็นเขี้ยวแห่งเมือง นักปราชญ์ราชครูบุโรหิตเปรียบเหมือนจักษุแห่งเมือง อำมาตย์และขุนทหาร เปรียบเหมือนศิระแห่งเมือง เศรษฐีและคหบดีเปรียบเหมือนท้องแห่งเมือง สมณฑราหมณ์ฤาษีมุนีปา เปรียบเหมือนธงชัยแห่งเมือง บิคารมตาของเขาวงกตเปรียบเหมือนหน้าเมือง พลทหาร เปรียบเหมือนเท้าของเมือง

พระอภัยมณีที่จะเป็นบ่วงคล้องใจคนนั้น พระองค์จะต้องวางพระองค์ตามฐานะของบุคคลดังกล่าว พระญาติวงศ์มีราชบุตร เป็นต้น พระองค์ต้องวางพระองค์แบบหนึ่ง คือนักปราชญ์ราชครูบุโรหิต ต้องมีพระอภัยมณีไปอีกรูปแบบหนึ่ง จะเอาพระอภัยมณีที่ปฏิบัติต่อพระญาติมาปฏิบัติ คือนักปราชญ์ไม่ได้ เสนาพศามาตย์จะต้องวางพระองค์ไปอีกรูปแบบหนึ่ง การปฏิบัติพระองค์ให้เหมาะสมกับฐานะแห่งบุคคลดังกล่าวมาแล้ว เรียกว่า ทรงมีพระอภัยมณีเหมือนบ่วงคล้องใจคน

แต่ถ้าพระเจ้าแผ่นดินทรงปฏิบัติไม่เหมาะสมกับบุคคลดังกล่าวมาแล้ว ราชบัลลังก์ย่อมจะไม่มั่นคง
ตั้งนั้น ในคัมภีร์ราชনীติ ท่านจึงกล่าวว่า พระราชาไม่ควรทำลายเขี้ยวของเมือง ไม่ควรตัด
ศีรษะแห่งเมือง ไม่ควรควักดวงตาของเมือง ไม่ควรหักงาช้างแห่งเมือง ไม่ควรควักห้องของเมือง
ไม่ควรทำลายหน้าของเมือง และไม่ควรตัดมือและเท้าของเมือง

ความเป็นผู้มีพระอภัยมัยเหมือนมวงคล่องใจคน เป็นราชสงเคราะห์ กล่าวคือ เป็น
พระจริยวัตรที่ยึดเหนี่ยวน้ำใจของชาวแว่นแคว้นด้วยประการฉะนี้

6.5 วาชเปยยะ มีพระวาจาเป็นที่คู่คี่

โดยความหมายของศัพท์ วาช แปลว่า คำพูด เปยยะ แปลว่า คี่ รวมวาชเปยยะ
แปลว่า วาจาเป็นที่คู่คี่ มนุษย์เราทุกคนชอบฟังคำพูดที่ไพเราะอ่อนหวาน คำอ่อนหวานนั้นมีค่า
มีราคาตามฐานะของคนที่พูด กล่าวคือ ถ้าคนเสมอกัน พูดคำอ่อนหวานให้กัน ความคู่คี่ก็มี
น้อย แต่ถ้าคนสูงศักดิ์พูดคำอ่อนหวานกับคนธรรมดา ความรู้สึกของคนธรรมดาจะมีความคู่คี่
คำหวานนั้นมากมายนัก และยิ่งถ้าพระเจ้าแผ่นดิน ตรัสคำอ่อนหวานกับคนธรรมดาทั่วไปแล้ว คน
ธรรมดาจะมีความซาบซึ้งในคำอ่อนหวานของพระเจ้าแผ่นดินเป็นร้อยเท่าพันเท่า ความจงรัก
ภักดีจะเกิดขึ้นในใจของผู้ใต้ฟัง น้ำคำอันอ่อนหวานของพระเจ้าแผ่นดิน อย่างไม่เสื่อมคลาย

อันพระวาจาของพระเจ้าแผ่นดินนั้น สรุปได้ 3 ประเภทคือ

1. พระวาจาที่เป็นกฎหมาย
2. พระวาจาที่เป็นคำหักทลายปราศรัย
3. พระวาจาที่เป็นคำหยอกล้อขำแผ่นดิน

พระวาจาที่เป็นกฎหมาย ก็คือ พระวาจาที่ตรัสไปแล้วผู้เกี่ยวข้องต้องปฏิบัติตาม พระ-
วาจาประเภทนี้แหละที่เรามักกล่าวกันว่า กษัตริย์ตรัสแล้วไม่คืนคำ เพราะพระวาจาประเภทนี้
เมื่อตรัสออกมาแล้ว อาจจะเป็นโทษมหันต์ หรือเป็นคุณอนันต์ก็ได้ เพราะฉะนั้น พระวาจา
ประเภทนี้ก่อนที่จะตรัสออกไป ควรพิจารณาก่อนว่าจะเกิดผลดี ผลเสียประการใด บางครั้ง
พระเจ้าแผ่นดินจะต้องคืนคำ เพราะตรัสไปแล้วแต่ปฏิบัติไม่ได้ หรือถ้าขึ้นปฏิบัติก็จะเกิดความ

เสว้าพระหทัยอย่างรุนแรง พระเจ้าแผ่นดินบางองค์ก็เลือกเอาข้างความเสว้า แต่ไม่ยอมคืนค่าอย่างเช่นเจ้าหลวงลำพูน เจ้าเมืองลำพูนรับสนองเจ้าแม่เชียงใหม่ว่าจะตัดศีรษะคนฆ่าข้างทรงของเจ้าแม่เชียงใหม่อถวาย ในขณะที่รับสนองนั้นยังไม่ทราบว่า ราชบุตรของตนเอง เป็นคนฆ่าข้างทรง เมื่อทราบภายหลังก็ต้องเสียพระหทัย เพราะครีส์ไปแล้ว จำเป็นจะต้องยอมเสียชีวิตลูก เพื่อแลกกับคำว่า กษัตริย์ครีส์แล้วไม่คืนค่า

สำหรับพระวอจาที่เป็นคำหักทลายปราศรัย มิใช่เป็นกฎหมาย แต่หมายถึงพระวอจาที่เป็นคำหักทลาย สันทนา ในคัมภีร์ราชনীติ กล่าวว่า พระราชาเมื่อจะหักทลายให้ยอมก่อน ย่อมถึงจุดใจผู้ฟัง สำหรับคำสันทนา ก็ควรเป็นคำอ่อนหวาน ไม่ควรเป็นคำแสดงอำนาจ แต่ควรเป็นคำพูดที่แฝงไว้ด้วยความรักความปรารถนาดี

ส่วนพระวอจาที่ออกล้อข้าแผ่นดิน เป็นพระคำรัสที่ครีส์ด้วยความสำราญพระราชหฤทัย เหมือนอย่างพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครีส์หยอกล้อข้าราชการที่เซ็นชื่อแล้ว พระองค์อ่านไม่ออกว่า เป็นหลวงหมาบ้าง เป็นพระยาหมาบ้าง เป็นต้น

พระวอจาที่เป็นกฎหมายสร้างประโยชน์ให้ชาวเมือง พระวอจาที่ครีส์ด้วยความอ่อนหวาน และพระวอจาที่ครีส์หยอกล้อข้าราชการบริหารด้วยความสำราญพระราชหฤทัย จัดเป็นราชสงเคราะห์คือ พระวอจาที่ดึงจุดน้ำใจชาวเมืองได้ดังที่กล่าวมานี้

6.6 นิรัคคะ ปกครองบ้านเมืองโดยไม่ต้องมีลิ้มสลัก

ราชสงเคราะห์ชั้นนี้ โดยศัพท์นิรัคคะ แปลว่า ไม่มีลิ้ม มีความหมายว่า พระเจ้าแผ่นดินทรงปกครองบ้านเมืองปราศจากโจรผู้ร้าย เมื่อบ้านเมืองปราศจากโจรผู้ร้าย ประชาชนก็จะอยู่เย็นเป็นสุข จะไปไหนก็ไม่ต้องปิดประตูบ้าน จะนอนหลับก็ไม่ต้องปิดประตูบ้าน การที่ประชาชนไม่ต้องปิดประตูบ้านเพื่อป้องกันพวกโจรอย่างนี้แหละเรียกว่า การปกครองบ้านเมืองโดยไม่ต้องมีลิ้มสลัก คือ ไม่ต้องใส่กลอนประตูนั่นเอง

อันการปกครองบ้านเมืองนั้น มีอุปสรรคอยู่สองประการที่เป็นตัวขัดขวางมิให้การปกครองดำเนินไปสู่ความสงบสุข อุปสรรคสองประการนั้นก็คือ โจรผู้ร้ายและศัตรูของพระเจ้าแผ่นดินผู้ปกครองบ้านเมือง โจรผู้ร้ายนั้นเป็นพวกที่ไม่ชอบทำงาน ชอบแต่เที่ยวแย่งชิงทรัพย์สินสมบัติ

คนอื่นมาเลี้ยงชีพ เมื่อเที่ยวแย่งชิงปล้นสะดมชาวบ้านอยู่เช่นนี้ ความสงบสุขก็ไม่เกิดขึ้นในการปกครองของพระเจ้าแผ่นดิน เมื่อพระเจ้าแผ่นดินจะปกครองบ้านเมืองให้สงบสุข พระองค์จึงต้องทบทวนทางบรมโอรสผู้ร้ายให้สิ้นไป ชาวเมืองจึงจะอยู่เป็นสุข สำหรับผู้เป็นศัตรูของพระเจ้าแผ่นดินนั้น ก็คอยแต่จะสร้างความปั่นป่วนให้กับรัฐ เพราะตัวไม่ชอบพระเจ้าแผ่นดิน หรืออาจหาหนทางขับพระเจ้าแผ่นดินออกจากราชสมบัติ แล้วตนจะได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินแทน การที่มีศัตรูคอยยุยงให้เกิดความปั่นป่วนในบ้านเมืองนั้นเป็นอุปสรรคของการปกครองประการหนึ่ง ดังนั้น เมื่อพระเจ้าแผ่นดินปรารถนาจะปกครองบ้านเมืองให้ร่มเย็นอย่างชนิดที่เรียกว่า ไม่ต้องมีลมสลักได้นั้น พระเจ้าแผ่นดินจะต้องแก้ปัญหาเรื่องโจรผู้ร้าย และผู้เป็นศัตรูต่อราชบัลลังก์ให้ได้ เพื่อเป็นการศึกษาเรื่องดังกล่าวนี้ จึงขอวางหัวเรื่องเพื่อเป็นประเด็นการศึกษา 2 ประการคือ

1. วิธีการแก้ปัญหาโจรผู้ร้าย
2. วิธีแก้ปัญหาคศรคู่อราชบัลลังก์

การแก้ปัญหาโจรผู้ร้าย

พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในกฎหัตถสูตรว่า¹ "การปราบปรามโจรด้วยการลงโทษห้าประการ คือ การประหาร การจองจำ การปรับ การคำหมิโทษ และการเนรเทศนั้น ไม่ถือว่าเป็นการปราบปรามโดยชอบ เพราะอะไร เพราะว่าพวกโจรที่รอดพ้นจากการถูกปราบปรามยังมีอยู่ พวกนั้นก็ก่อความเดือดร้อนในแว่นแคว้นของพระราชาก็ในภายหลัง ก็การปราบโจรนั้นจะปราบให้ราบคาบจะปราบให้ได้ผลควรดำเนินตามวิธีทั้ง 3 ดังต่อไปนี้

1. พลเมืองเหล่าใดในแว่นแคว้น ชะมักเขม้นในกสิกรรมและโครักกรรม พระเจ้าแผ่นดินควรพระราชทานพันธุ์ข้าวและข้าวสำหรับบริโภคแก่พลเมืองเหล่านั้น
2. พลเมืองเหล่าใดในแว่นแคว้น ชะมักเขม้นในการพาณิชย์กรรม พระเจ้าแผ่นดินควรพระราชทานทุนเพื่อทำการค้าขายแก่พลเมืองเหล่านั้น

---

¹พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, 2525), เล่ม 9, หน้า 150-151.

3. ข้าราชการเหล่าใดในแคว้นแคว้น มีความขยัน พระเจ้าแผ่นดินควรพระราชทาน เบี้ยเลี้ยงและเงินเดือนแก่ข้าราชการเหล่านั้น ในโอกาสอันสมควร

พลเมืองเหล่านั้น (เมื่อพระราชาอนุเคราะห์อย่างนี้แล้ว) จักเป็นผู้ชวนชวนในการ งานของตนๆ จักไม่ก่อความเดือดร้อนในรัฐของพระเจ้าแผ่นดินนั้น อนึ่ง กองทรัพย์อันมหึมาก็จัก เกิดแก่พระเจ้าแผ่นดิน บ้านเมืองก็จะมั่นคงอยู่ในความสงบ พลเมืองก็จะชื่นชมยินดีต่อกัน ยัญบุตร ให้เพื่อนร่ำอยู่บนอก ไม่ต้องปิดประตูบ้านอยู่"

พระพุทธรูปที่ยกมาข้างบน เราจะพบว่าพระพุทธรูปเจ้าไม่ทรงสอนให้พระเจ้าแผ่นดิน ทำการปราบโจรด้วยวิธีลงอาญา แต่ทรงสอนให้พระเจ้าแผ่นดินปราบโจรด้วยวิธีส่งเสริมให้มี อาชีพ ทั้งนี้ ก็ด้วยได้ทรงพิจารณาเห็นว่า โจรผู้ร้ายที่ทำการปล้นสะดมนั้น เพราะไม่มีอาชีพจึง ต้องเที่ยวปล้นเขาเลี้ยงชีพ และการที่ไม่มีอาชีพ ก็เพราะไม่มีทุนทรัพย์ที่จะประกอบอาชีพ เมื่อ พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานพันธุ์ข้าว และข้าวสำหรับบริโภคหรือทุนทรัพย์เพื่อทำการค้าขาย พลเมืองเหล่านั้นจะได้ไม่มีอาชีพเป็นโจรอีกต่อไป

อนึ่ง ในสมัยโบราณ ชาวเมืองคงมีอาชีพอยู่เพียง 4 ประเภท คือ กสิกรรม โครักข- กรรม พาณิชยกรรม และรับราชการ กสิกรรมก็คือการเพาะปลูกพืชทุกชนิด แต่ส่วนใหญ่จะเป็น ข้าว ดังนั้น พระพุทธองค์จึงระบุว่าเมื่อจะส่งเสริมกสิกรรมให้พระราชทานพันธุ์ข้าว เมื่อได้ ข้าวมาแล้วก็เก็บข้าวขึ้นไว้เลี้ยงตนและครอบครัว ก็เป็นอันว่ามีกินแล้ว ไม่ต้องอดตาย ส่วน โครักขกรรมนั้น ถือเป็นส่วนหนึ่งของกสิกรรม เพราะผู้จะทำการเพาะปลูกจะต้องมีโคไว้ไถนา ดังนั้น คนทำกสิกรรมจึงต้องเลี้ยงโคไว้ด้วย แต่บางคนอาจจะเลี้ยงโคไว้ริมน้ำขาย ซึ่งก็เป็นอาชีพ อีกชนิดหนึ่ง แต่ท่านไม่แยกออกจากกสิกรรมก็เพราะว่าคนสมัยนั้นริมน้ำขายเป็นงานอดิเรก งานหลักหรืออาชีพหลักยังต้องทำนาปลูกข้าวเก็บข้าวไว้กินกันทุกคน เพราะฉะนั้นจึงรวมอาชีพ กสิกรรมและโครักขกรรมไว้ด้วยกัน

การค้าขายเป็นอาชีพที่ทำกันมานานแล้ว ในสมัยโบราณการค้าขายใช้เกวียนบรรทุก สินค้าไปขายยังต่างเมือง เมื่อขายสินค้าหมดลงแล้ว ก็นำสินค้าของเมืองนั้นกลับมาขายที่เมือง ของตนต่อไป การค้าขายแบบนี้ต้องใช้ทุน ดังนั้น ถ้าไม่มีทุนก็ทำไม่ได้ ดังนั้น เมื่อพระเจ้า แผ่นดินทรงส่งเสริมออกทุนให้พ่อค้าที่ไม่มีทุนก็ทำการค้าขายได้ เมื่อมีอาชีพแล้วย่อมจะไม่ก่อความ เดือดร้อนให้แก่บ้านเมือง

ศัตรูต่อราชบัลลังก์อีกกลุ่มหนึ่ง ที่คอยสร้างความยุ่งเหยิงให้บ้านเมือง ดังนั้น พระเจ้าแผ่นดิน
ควรทราบว่าเป็นบ้านเมืองมีใครบ้างที่คั่งตัวเป็นศัตรู ในเรื่องนี้พระพุทธเจ้าทรงแนะนำวิธีคือผู้เป็น
ศัตรูของพระราชาไว้ในมิตตามิตตชาดกไว้โดยสรุปว่า¹

คนที่ไม่เป็นมิตร เมื่อเห็นเพื่อนแล้วไม่ยิ้มแย้ม ไม่ร่าเริง ไม่สบตาเพื่อน เมื่อเพื่อน
มองก็มองไปทางอื่นเสียท่าไม่สนใจ เมื่อเพื่อนพูดอะไรออกมาที่หูชัศคคือเพื่อน

คนที่ไม่เป็นมิตร เขาจะคบคนที่ศัตรูกับเพื่อน คนไหนเป็นมิตรกับเพื่อนเขาจะไม่คบ
คนใดสรรเสริญเพื่อน เขาจะห้ามไม่ให้สรรเสริญ ส่วนคนใดนินทาเพื่อน เขาจะยกย่อง

คนที่ไม่เป็นมิตร จะไม่บอกความลับของตนแก่เพื่อน ไม่ปกปิดความลับของเพื่อน ไม่
สรรเสริญการทำงานของเพื่อน ไม่สรรเสริญความคิดอ่านของเพื่อน ทั้งที่เป็นความคิดที่ดี

คนที่ไม่เป็นมิตร เมื่อเพื่อนฉิบหาย เขาจะเกิดความยินดี เมื่อเพื่อนเจริญก้าวหน้าเขา
จะไม่ชอบใจ

ลักษณะทั้งหมดที่กล่าวมา เป็นวิธีที่พระพุทธองค์ตรัสไว้สำหรับพิจารณาผู้เป็นศัตรู เมื่อ
พระเจ้าแผ่นดินทรงทราบว่า คนใดเป็นศัตรูแล้วจะได้หาทางแก้ไขคนเป็นศัตรูให้กลับกลายมา
เป็นมิตร ซึ่งการนำคนผู้เป็นศัตรูให้เป็นมิตรนั้น ผู้ปกครองบ้านเมืองต้องทำ เพราะเหตุใดต้องทำ
เพราะถ้าไม่ทำศัตรูให้เป็นมิตรแล้ว ผู้เป็นศัตรูของพระเจ้าแผ่นดินนั้นจะก่อความเดือดร้อนแก่
บ้านเมือง และราชบัลลังก์ และที่ร้ายที่สุดก็คือ คนที่มีอำนาจทั่วไปเมื่อทราบว่าใครเป็นศัตรูแล้ว
ก็หาทางทำลายและกลั่นแกล้ง ซึ่งการกระทำดังกล่าวยิ่งเพิ่มความเป็นศัตรูมากยิ่งขึ้น เพราะ
เหตุนี้แหละจึงกล่าวว่าคุณปกครองต้องหาทางทำคนที่ศัตรูให้กลายเป็นมิตรให้ได้

ก็วิธีที่จะเปลี่ยนศัตรูให้เป็นมิตร มีวิธีอยู่สองวิธี คือ ให้ตำแหน่ง และลงอาญา การ
ให้ตำแหน่งเป็นวิธีที่ดีที่สุด เพราะจะทำให้สยบผู้นั้นได้อย่างเด็ดขาด ตัวอย่างนี้เราจะเห็นได้ใน
แผ่นดินพระเจ้าอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์สถาปนากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน

---

¹พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, 2525), เล่ม 27,
หน้า 304.

อีกองค์หนึ่งเพราะพระองค์ทรงพิจารณาแล้วว่า ถ้าไม่ทำอย่างนั้น ราชบัลลังก์อาจจะมิได้เพราะกรรมชุนอิสระสร้างสรรค์เป็นพระอนุชาของพระองค์เอง ซึ่งมีบารมีพอสมควร จึงควรให้เกียรติให้ถึงขนาดแล้วเหตุการณ์ทุกอย่างในแผ่นดินก็สงบเรียบร้อยตลอดมา

สำหรับการลงพระอาญา เป็นวิธีที่สองที่เมื่อทำวิธีที่หนึ่งแล้ว ไม่ได้ผลผู้นั้นก็ยังเป็นศัตรูอยู่ ก็ควรลงอาญา เช่นกับบริเวณบ้าง ชังคุกบ้าง หรือเนรเทศบ้าง เป็นต้น แต่ไม่ควรจะลงพระอาญาถึงประหาร เพราะผู้เป็นศัตรูกับพระเจ้าแผ่นดินนั้น ส่วนใหญ่ก็คือผู้มีสิทธิ์ในราชสมบัติเช่นกัน เมื่อเขาไม่ยอมรับบารมีของพระเจ้าแผ่นดินก็ควรลงโทษให้เข็ดหลาบ เมื่อเข็ดหลาบแล้วก็ควรปล่อยออกมาให้มีชีวิตอย่างสุขสบายในโลกบ้าง

ในสมัยโบราณเฉพาะในประเทศไทยเรา ผู้มีอำนาจมักไม่ค่อยจะใช้วิธีที่หนึ่ง คือ การให้ตำแหน่งแก่พระเชษฐาหรือพระอนุชา กลัวแต่ว่าพระเชษฐาหรือพระอนุชาที่ไม่ได้ราชสมบัติจะแย่งราชสมบัติ จึงหาทางพิลาทเสียเพื่อให้หมดเสี้ยนหนามราชบัลลังก์ เพราะฉะนั้น จึงทำให้วิธีเปลี่ยนผู้ปกครองบ้านเมืองของไทยในอดีต มีแต่การวิธีการฆ่ากันเพื่อได้อำนาจการปกครองเป็นส่วนใหญ่ก็มีบ้างบางพระองค์ที่ทรงพระคุณอันประเสริฐ ใช้วิธีที่หนึ่งคือ ให้ตำแหน่ง ตัวอย่างเช่น สมเด็จพระนเรศวรทรงให้เกียรติพระอนุชา พระเอกาทศรถ และพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้เกียรติพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ในแผ่นดินทั้งสองสมัยนี้ พระเจ้าแผ่นดินไม่ต้องวิตกต่อศัตรูของราชบัลลังก์เพราะพระองค์สยบได้แล้วด้วยการพระราชทานตำแหน่ง

นี่คือวิธีการปราบผู้เป็นศัตรูต่อบ้านเมือง หรือผู้เป็นศัตรูต่อราชบัลลังก์ของพระเจ้าแผ่นดินเมื่อหมดใจและผู้เป็นเสี้ยนหนามแล้วบ้านเมืองก็สงบร่มเย็นตลอดไป

6.7 บทสรุป

พระพุทธเจ้าทรงหวังจะให้พระเจ้าแผ่นดิน เป็นที่รักของมหาชน จึงทรงบัญญัติราชสังเคราะหฺ์ คือ หลักการยึดเหนี่ยวน้ำใจ ปวงชนของพระราชาไว้ 5 ประการคือ

๑. มีพระปรีชาในการบำรุงม้า เป็นต้น เรียกว่า อัสนเมธะ ซึ่งราชสังเคราะหฺ์ข้อนี้ พระพุทธองค์ทรงเปลี่ยนจากการฆ่าม้าอุปการในพิธีอัศวเมธ ของศาสนาพราหมณ์มาเป็นวิธีการบำรุงเลี้ยงม้า เพื่อใช้ประโยชน์ในราชการ ทั้งนี้ เพราะเห็นว่าการฆ่าม้าบูชายัญ เป็นพิธีที่

เทียมโหดไม่เป็นพิธีที่บัณฑิตสรรเสริญ แต่เมื่อเปลี่ยนมาเป็นพิธีบำรุงช้างม้าเป็นต้นแล้ว มหาชนย่อมจะนิยมยกย่อง แม้แต่ช้างม้าเองเมื่อไม่ถูกฆ่าบูชายัญก็จะนิยมรักใคร่พระเจ้าแผ่นดินไปด้วย

2. มีพระปรีชาในการเกลี้ยกล่อมคน เรียกว่า ปรีศเมธะ ราชสังเคราะห์ชั้นนี้ พระพุทธองค์ทรงมุ่งหวังจะให้พระราชามีที่นิยมยกย่องของชาวเมืองด้วยการปฏิบัติพระองค์ 8 ประการ มีการปฏิบัติพระองค์เยี่ยงพระอินทร์ เป็นต้น

3. มีพระอัธยาศัยเหมือนบ่วงคล้องใจคน เรียกว่า สัมมาปาสะ ราชสังเคราะห์ชั้นนี้ สร้างให้พระอัธยาศัยของพระเจ้าแผ่นดิน เป็นที่คู่คี่มของมหาชนด้วยการวางพระองค์ให้ถูกต้อง ถูกใจ บุคคลที่เป็นเชื้อวงาของเมือง เป็นต้น

4. มีพระวาทาเป็นที่คู่คี่ม เรียกว่า วาจาเปยยะ ราชสังเคราะห์ชั้นนี้คือ การครีต พระวาทาเป็นกฎหมาย เป็นประโยชน์แก่มหาชน ทรงยิ้มก่อนครีตหักทลายปราศรัย ทรงหยอกล้อ ชำแผ่นดินโดยไม่ถือพระองค์ ผลจากการครีตตามวิธีนี้ พระองค์จะเป็นที่นิยมของชาวเมือง

5. ปกครองบ้านเมืองโดยไม่มีลิมสลัก เรียกว่า นิรติคพะ ราชสังเคราะห์ชั้นนี้ คือ การผูกใจชาวเมืองด้วยการปกครองที่ปราศจากโจรผู้ร้าย และปราศจากศัตรูของราชบัลลังก์ เมื่อบ้านเมืองปราศจากโจรผู้ร้าย และศัตรูของราชบัลลังก์ ชาวเมืองก็อยู่อย่างสันติสุข ประตูนบ้านไม่ต้องปิด ไม่ต้องลงกลอน การที่จะให้บ้านเมืองปราศจากโจรและศัตรูของราชบัลลังก์ได้ พระเจ้าแผ่นดินจะต้องสนับสนุนชาวเมืองด้วยการพระราชทานพันธุ์ข้าว และข้าวแก่ชาวเมืองที่ ทำกสิกรรมและโครักขกรรม และพระราชทานเบี้ยหวัดเงินเดือนแก่ข้าราชการที่ขยันในราชกิจ ส่วนการปราบผู้เป็นศัตรูต่อราชบัลลังก์นั้น พระเจ้าแผ่นดินต้องพระราชทานยศตำแหน่งให้ผู้นั้น เมื่อพระราชทานยศและตำแหน่งแล้ว ศัตรูนั้นก็ยังไม่เปลี่ยนแปลง จึงควรลงพระอาญาด้วยพระประสงศ์ให้เข็ดหลาบเท่านั้น ไม่ควรลงโทษให้ถึงตาย

คำถามประจำบทที่ 6

1. พิธีอัฐวเมธ และพิธีอัฐสเมธต่างกันอย่างไร จงอธิบายมาโดยละเอียด
2. พิธีทั้งสองนั้น พิธีกรรมชนิดไหนจัดเป็นราชสงคราม และเพราะเหตุใดจึงจัดเป็นพิธีราชสงคราม และอีกพิธีกรรมหนึ่งไม่จัดเป็นราชสงครามเพราะเหตุใดอธิบาย
3. คำว่าอัฐสเมธแปลว่าอย่างไร เป็นพิธีกรรมของลัทธิศาสนาใด ท่านมีตัวอย่างการกระทำที่ตรงกันข้ามกับอัฐสเมธหรือไม่ จงเล่ามา พร้อมวิจารณ์ให้ฟังด้วยว่าเป็นผลดีหรือเป็นผลเสียอย่างไร
4. บุรีสเมธ แปลเช่นใด พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติราชสงครามนี้ มาจากพิธีกรรมชนิดใด จงอธิบาย
5. จงอธิบายราชมติดังต่อไปนี้มาให้เข้าใจ
  1. ปฏิบัติพระองค์เยี่ยงพระอาทิตย์
  2. ปฏิบัติพระองค์เยี่ยงมหาสมุทร
  3. ปฏิบัติพระองค์เยี่ยงเมฆ
6. พระเจ้าแผ่นดินต้องประพฤติพระองค์อย่างไร จึงจะเรียกว่าสัมมาปาสะ จงอธิบายให้เข้าใจ
7. จงอธิบายข้อเปรียบเทียบส่วนประกอบของบ้านเมืองดังต่อไปนี้ ว่าคืออะไร และเพราะเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้นจงอธิบายให้เข้าใจ
  1. ท้องของเมือง
  2. ธงชัยของเมือง
  3. มือเท้าของเมือง
8. วาชเบยยะ แปลว่า อะไร? ปฏิบัติอย่างไร? จึงจะเรียกว่า วาชเบยยะ จงอธิบาย
9. พระพุทธเจ้าตรัสวางวิธีการปราบโจรไว้กัวดี มีอะไรบ้าง? จงอธิบายให้เห็นว่าวิธีเหล่านั้นจะปราบโจรได้อย่างไร อธิบายให้เห็นจริง
10. ราชสงครามคืออะไร มีเท่าไร? อะไรบ้าง จงแสดงมาให้ครบ